

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΛΕΞ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ - ΑΡΝΑΚΗΣ
(1912-1976)

Αυò στοιχεῖα χρωμάτισαν ἀνεξίτηλα τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργιάδη-Ἀρνάκη: ἡ κωνσταντινουπολίτικη καταγωγὴ του καὶ ἡ ἀγγλοσαξονικὴ του ἐκπαίδευση. Τὰ ἐνδιαφέροντά του, ἡ συγγραφικὴ του δραστηριότητα καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς του ἐπιδόσεις φαίνονται διαποτισμένες ἀπὸ τὴς ἐφηβικὲς του ἐμπειρίες στὴν Πόλη καὶ τὴς σπουδὲς του στὴ Ροβέρτειο Σχολή. Γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη στίς 2 Ἰουλίου 1912 καὶ ἔζησε ἐκεῖ τὴς ἐξάρσεις καὶ τὴς ἀπογοητεύσεις τῆς εικοσαετίας τοῦ 1912-1932. Μὲ τὴ φοίτησή του στὴ λεγόμενη Ροβέρτειο Ἀκαδημία πρῶτα (1924-29) καὶ στὴ συνέχεια (1929-33) στὸ ὁμώνυμο κολέγιο (Robert College) ὄχι μόνο μυήθηκε στὴ γλῶσσα καὶ τὴν παράδοση τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ (καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἀμερικανικοῦ) κόσμου, ἀλλὰ δημιούργησε καὶ τοὺς πρώτους δεσμοὺς μὲ τὴ χώρα ποῦ ἐμελλε νὰ τὸν τραβῆξει ἀργότερα κοντὰ της καὶ νὰ τὸν ἀναδείξει. Ἡ ἐκπαίδευσή του συμπληρώθηκε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ πρῶτα (1933-39) καὶ στὴ συνέχεια (1941-43) στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα (1963), ὁ πενήντάχρονος πιά ἀλλὰ πάντα ἀνήσυχος Κωνσταντινουπολίτης θὰ προσθέσει στοὺς ἀκαδημαϊκοὺς του τίτλους καὶ τὸ πτυχίο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ἡ συγγραφικὴ του παραγωγὴ μπορεῖ νὰ ταξινομηθεῖ σὲ τρεῖς ὁμάδες, ποῦ ἀντιστοιχοῦν λίγο πολὺ καὶ σὲ ἀνάλογες φάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀνέλιξης. Ἐνα μικρὸ τμῆμα τῶν πρώτων του μελετῶν εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἀγγλοελληνικὴ φιλολογία· περισσότερο αὐστηρὲς στὴ μέθοδο καὶ πρωτότυπες στὰ πορίσματα εἶναι οἱ ἱστορικὲς του ἔρευνες γιὰ τὴν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο· τέλος, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν δημοσιευμάτων του καὶ τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἴσως δείγμα τῆς ἐπιστημονικῆς του δραστηριότητας, κατὰ τὴν τελευταία τουλάχιστο τριακονταετία, ἀναφέρεται στὴν ἱστορία (τὴ νεώτερη καὶ συχνὰ τὴ σύγχρονη) τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Στὴν ὁμάδα αὐτὴ ἀνήκουν καὶ οἱ ἐκδόσεις καὶ οἱ ἐργασίες του γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἑλληνοαμερικανικῶν σχέσεων, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ τὴς κρητικὲς ἐξεγέρσεις τοῦ 1866-1869.

Ἡ ἐξοικείωση τοῦ Γεωργιάδη-Ἀρνάκη μὲ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία (ποῦ τοῦ πρόσφερε ἄλλωστε καὶ τὴς πρώτες ἐπαγγελματικὲς προοπτικὲς στὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀγγλικῶν Σπουδῶν τῆς Ἀθήνας στὴ δύσκολη περίοδο 1939-1948) φαίνεται στὰ πρῶτα του δημοσιεύματα (ἀριθ. 2-5, 7-11), ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξεχωρίζει ἀσφαλῶς τὸ βασικὸ ἐγχειρίδιό του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας (1945). Ἡ ἀναμφισβήτητη ὥστόσο συμβολὴ του στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ ἐντοπιστεῖ στίς μελέτες του γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση τοῦ μικρασιατικοῦ χώρου στὰ τέλη τοῦ 13ου καὶ στὸν 14ο αἰῶνα. Ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ (ἀριθ. 6 καί, στὴν ἐπεξεργασμένη της μορφή, ἀριθ. 12) θεωρήθηκε γενικὰ ὡς ἡ πρώτη—καὶ ἴσως ἀξεπέραστη ὡς τὰ τελευταία χρόνια¹—οὐσιαστικὴ προσέγγιση (μέσα

1. Ὡς τὴν ἐκδοσὴ τουλάχιστο τῶν μελετῶν τοῦ Σπύρου Βρυῶνη καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἔργου του: *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkley-Los Angeles 1971.

από ὀθωμανικές πηγές και τήν ἀπρόσιτη ὡς τότε στη νεοελληνική ιστοριογραφία τουρκική βιβλιογραφία) τοῦ προβλήματος τῆς μείωσης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στη Μικρά Ἀσία και ἰδιαίτερα στην περιοχή τῆς Βιθυνίας. Οἱ κατοπινές μικρότερες συμβολές τοῦ Ἀρνάκη στο ἴδιο πρόβλημα (ἀριθ. 14, 17, 18, 19) ἐπιβεβαίωσαν τή σημασία πού εἶχε δίκαια ἀποδοθεῖ στην πρώτη ἐκείνη μελέτη του.

Στά 1948 ὁ Ἀρνάκης ἐγκαίνιασε τήν ἀμερικανική φάση τῆς σταδιοδρομίας του διδάσκοντας κλασική φιλολογία και ἑλληνική (ἀρχαία και μεσαιωνική) ἱστορία στο πανεπιστήμιο τοῦ Missouri, στο Kansas City. Στο ἴδιο πανεπιστήμιο ἀνέλαβε ἀργότερα (1953-55) και τή διδασκαλία τῆς νεώτερης ἱστορίας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἐνός τομέα πού θά τόν ἀπασχολήσει οὐσιαστικά ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Παράλληλα θά ἀρχίσει, ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, νά ἀναπτύσσει και ἀξιοσημείωτη ἐξοπανεπιστημιακή συγγραφική και πολιτιστική δραστηριότητα, μέ τακτικές συνεργασίες (χρονικά, μεταφράσεις, βιβλιοκρισίες, ἄρθρα, ἐπιφυλλίδες και σχόλια) τόσο σέ ἀμερικανικές περιοδικές ἐκδόσεις—ὅπως π.χ. τὸ ἐτήσιο δελτίο τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας (*The Americana Annual* [1953-64]) ἢ τὸ τριμηνιαῖο *The United States Quarterly Book Review*—, ὅσο και σέ φιλολογικά παραρτήματα τοῦ ἑλληνοαμερικανικοῦ τύπου, καθὼς ἐπίσης και μέ τήν ἐνεργητική του συμμετοχή σέ ἐπιστημονικές ἐκδηλώσεις (συνέδρια, διαλέξεις, σεμινάρια κτῶ.) διαφόρων ἀμερικανικῶν και ἑλληνικῶν ἐταιρειῶν και σωματείων (American Historical Association, Archaeological Institute of America, Medieval Academy, Middle East Institute, Near East Society, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, κτλ.). Ἀπό τὸ 1955 ὁ ρυθμὸς τῆς δραστηριότητάς αὐτῆς θά ἐνταθεῖ και θά περιλάβει τή διδασκαλία σέ διάφορα πανεπιστημιακά κέντρα (1955-56: πανεπιστήμιο Austin, Τέξας· 1956: πανεπιστήμιο Σικάγου· 1957: χριστιανικὸ πανεπιστήμιο Fort Worth, Τέξας), ἢ διαλέξεις και ἀνακοινώσεις σέ συνέδρια και συμπόσια στην Οὐάσιγκτον, τὴ Νέα Ὑόρκη, τὴν Ὀκλαχόμα, τὴν Καλιφόρνια, τὴ Μασαχουσέτη, τὸ Wisconsin, τὸ Κολοράδο και τὴν Ἑλλάδα, τὴ Γιουγκοσλαβία, τὴ Ρουμανία, τὴ Βουλγαρία, τὴν Κύπρο, τὴ Μεγ. Βρετανία και τὴν Ἰταλία.

Ἡ ὀριστική ἐγκατάστασή του στοῦ Austin μετά τὴν ἐκλογή του ὡς Associate Professor πρῶτα (1957-1961) και ὡς τακτικοῦ καθηγητῆ ἀπὸ τὸ 1961 στοῦ ἐκεῖ πανεπιστήμιο, τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νά πραγματοποιήσει ἓνα παλιότερο σχέδιό του: τὴ δημιουργία στίς Ἐνωμένες Πολιτεῖς ἐνός ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος, ἀφιερωμένου ἀποκλειστικά στην ἔρευνα και τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας και τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Τὸ 1965 ἱδρυσε—μέ τὴ βοήθεια μιᾶς πλειάδας Ἑλληνοαμερικανῶν ἐπιστημόνων—τὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Center for Neo-Hellenic Studies). Ἡ λειτουργία και ἡ δραστηριότητα (ἐκδοτική κυρίως) τοῦ κέντρου (ἀπὸ τὸ 1966 κ.έ.) στάθηκαν γιὰ τὸν Ἀρνάκη ὁ κύριος στόχος τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐπιδόσεων στην τελευταία δεκαετία τῆς ζωῆς του: Στο διάστημα αὐτὸ ἔτοιμασε και τύπωσε—σχεδὸν μέ δικές του μόνο φροντίδες—πέντε βιβλία του (ἀριθ. 34, 35, 37, 38, 46), τρία ἐνημερωτικά *Bulletins* (1967-1970) και δυὸ τόμους τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Κέντρου, τὰ *Neo-Hellenica* (1970, 1975). Στην ἴδια περίοδο τύπωσε (μαζὶ μέ τὸν W. S. Vucinich) τρεῖς ὀγκώδεις τόμους ἐνός χρήσιμου (παρὰ τίς ἀτέλειές του) συνθετικοῦ ἐγχειριδίου τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης και τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς (ἀριθ. 40, 42, 43) και ἔτοιμασε (χωρὶς νά προλάβει ὁμοῦ νά δημοσιέψει) ἄλλα δυὸ τουλάχιστον ἱστορικά ἔργα: τὴν ἐκδοσὴ τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ S. G. How και τὴν «ἑλληνική ἐκθεση» πρὸς τὸν D. Webster τοῦ Ed. Everett (1823).

Γιὰ ὄσους τὸν γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ ὁ Ἀρνάκης δὲν ἦταν μόνο ἓνας ἀξιόλογος ἱστο-

ρικός, πού διακρινόταν για τὸ ἀσυνήθιστο στὴ νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία εὖρος τῶν συγγραφικῶν του ἐπιδόσεων. Ἦταν ἐπίσης μιὰ πολὺπλευρὴ προσωπικότητα, μὲ σπάνια εὐαισθησία καὶ πνευματικότητα, ἰδιότητες πού μπορεῖ κανεὶς εὐκολὰ νὰ τὶς ἰχνηλατήσει στὰ σχεδὸν πάντοτε ἐξομολογητικὰ λογοτεχνικά του κείμενα (χρονογραφήματα, δοκίμια [ἀριθ. 47], ποιήματα). Ἦταν πῶς πολὺ ἓνας μόνιμα προβληματιζόμενος καὶ ζωντανὸς ἄνθρωπος, πού—παρὰ τὸν ἥρεμο καὶ πρᾶο του χαρακτήρα—φλεγόταν καὶ ἀνησυχούσε ὄχι μόνον (καὶ τόσο) γιὰ τὰ μικροθέματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σταδιοδρομίας του, ὅσο γιὰ ζητήματα καὶ τὶς προοπτικὲς τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας καὶ, ἀκόμα περισσότερο, γιὰ τὰ πολιτιστικὰ προβλήματα καὶ τὰ γλωσσικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ ἀδιέξοδα τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ἀμερικῆς. Ἴσως γιὰ ἄλλους ἢ στάση αὐτὴ νὰ ἀποτελοῦσε ἐπικίνδυνη διάσπαση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ ἀφορμὴ γιὰ πρόχειρες καὶ σπασμωδικὲς λύσεις. Γιὰ τὸν Ἀρνάκη ὡστόσο, πού μοίραζε τὴν ἐγνοια καὶ τὴν ἀπροσποίητη πολυμάθειά του ἀνάμεσα στὴν ἐπιστῆμη, τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὁμογένεια, ἡ τριπλὴ αὐτὴ προσπάθεια ἦταν «πληρότητα ζωῆς».

I. K. ΧΑΣΙΩΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ - ΑΡΝΑΚΗ (1932 - 1978)

Δὲν περιλαμβάνονται: α) ἄνωνυμα ἢ καὶ ἐπώνυμα δημοσιεύματα, σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ γιὰ ζητήματα τοῦ ἑλληνοαμερικανικοῦ στοιχείου ἢ χρονικά πολιτιστικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἐκδηλώσεων καὶ δραστηριοτήτων, β) ἄρθρα, σημειώματα καὶ ποικίλες συμβολές σὲ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά, βιβλιογραφικὰ δελτία ἢ γενικὰ ἐγχειρίδια, γ) μεταφράσεις στὰ ἀγγλικά ἀρχαιοελληνικῶν ἢ νεοελληνικῶν κειμένων, ἐφόσον δὲ συνοδεύτηκαν ἀπὸ σχόλια ἢ ἄλλου εἴδους ὑπομνηματισμὸ, δ) διδακτικὰ συγγράμματα πού κυκλοφόρησαν σὲ στενὸ κύκλο σπουδαστῶν, πολυγραφήματα καὶ συχνὰ ἄνωνυμα, καὶ ε) βιβλιοκρισίες, βιβλιοκριτικὰ ἢ βιβλιογραφικὰ σημειώματα.

1. The Mosaics of St. Sophia, *The Robert College Herald*, τόμ. 3 (Κωνσταντινούπολη 1932), ἀριθ. 1 (Ὀκτ.),¹ 13-14, ἀριθ. 2 (Νοέμβρ.), 14-15.
2. Ἰάκωβος Μακφέρσον. Ἐνας ποιητὴς πού συγκίνησε τὸ Σολωμό, *Νεοελληνικὰ Γράμματα*, τόμ. 1, ἀριθ. 213, (28 Δεκέμβρ. 1940), 5-6.
3. Ὁ πρῶτος Ἀγγλὸς ἱστορικὸς τοῦ Βυζαντίου. Ἐδουάρδος Γκίμπον, *Νεοελληνικὰ Γράμματα*, τόμ. 1, ἀριθ. 216 (18 Ἰανουαρ. 1941), 3-4.
4. Ὁ συμβολισμὸς τοῦ Γέιτς στὸ [γρ. καὶ τὸ] Βυζάντιο, *Νεοελληνικὰ Γράμματα*, τόμ. 1, ἀριθ. 222 (1 Μαρτίου 1941), 5.
5. Τὸ χιούμορ τοῦ Σαίξπηρ, *Νεοελληνικὰ Γράμματα*, τόμ. 1, ἀριθ. 227 (5 Ἀπριλίου 1941), 4-5.
- *6. *Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐν Βιθυνίᾳ*, διατρ. ἐπὶ διδακτορία, Ἀθήνα 1941, σσ. η' + 172 [πολυγραφημένη μορφή τοῦ ἀριθ. 12].
7. *Ἑλληνο-αγγλικὸν Λεξικόν*. A Greek-English Dictionary, Ἀθήνα, ἐκδ. «Ἀστήρ», 1943, σσ. 468. Πρβ. ἀριθ. 24.
8. *Studies in English Grammar and Idiom with Exercises*, Ἀθήνα, ἐκδ. «Ἀστήρ», 1945, σσ. 156. Πρβ. ἀριθ. 11, 27.
9. Ἡ ἀγγλικὴ λογοτεχνία κατὰ τὸν Μεσαίωνα, *Νέα Ἑστία* 37 (1945) 94-6, 176-78, 268-72, 330-33.

10. *Ἱστορία τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας*, Ἀθήνα 1945, σσ. VIII+325.
11. *Studies in English Grammar and Idiom*, Ἀθήνα, 1946, σσ. VIII+176. Πρβ. ἀριθ. 8, 27.
12. Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοί. Συμβολὴ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς πτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1282-1337), *Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Jahrbüchern*, ἀριθ. 41, Ἀθήνα 1947, σσ. viii+246.
13. The Names of the Months in the History of Georgius Pachymeres, *Byzantinisch-neugriechischen Jahrbücher* 17 (1945-1949), [Ἀθήνα 1960], 144-53.
14. Gregory Palamas among the Turks and Documents of His Captivity as Historical Sources, *Speculum* 26 (1951) 104-18.
15. The Byzantine Empire, Kansas City, Mo., 1951, σσ. 66 [πολυγρ.].
16. The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire, *The Journal of Modern History* 24 (1952) 235-50.
17. Ἡ περιήγησις τοῦ Ἴμπν Μπαττούτα ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν πληθυσμῶν κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 22 (1952) 135-49.
18. Gregory Palamas, the Χιόνες, and the Fall of Gallipoli, *Byzantion* 22 (1952) 305-12.
19. Futuwwa Traditions in the Ottoman Empire: Akhis, Bektashi Dervishes, and Craftsmen, *Journal of Near Eastern Studies* 12 (1953) 232-47.
20. *The Balkans in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Lawrence, Kansas 1954, σσ. 97 [πολυγρ.].
21. The Eastern Imperial Tradition, στὸν τόμο *The Development of Historiography* (ἐκδ. ἐπιμ.: M. A. Fitzsimons, A. G. Pundt, C. E. Nowell), Harrisburg, ἐκδ. The Stackpole Company, 1954, σσ. 67-89.
22. Two Inscriptions from Baltaliman (Phidaleia), *American Journal of Archaeology* 59 (1955) 176-77.
23. Samuel Griedley Howe, Historian of the Greek Revolution, *Hellenic Cultural Circle* 1 (Σικάγο, 1 Δεκ. 1956) 11-13.
24. *Ἑλληνο-αγγλικὸν Λεξικόν*. Greek-English Dictionary, Ἀθήνα, ἐκδ. «Ἀστὴρ», 1958, σσ. 512. Πρβ. ἀριθ. 7.
25. Turanism: An Aspect of Turkish Nationalism, *Balkan Studies* 1 (1960) 19-32.
26. The Historical Work of Samuel G. Howe and the Historian George Finlay, *Εἰς μνήμην Κωνσταντίνου Ι. Ἀμάντου*, Ἀθήνα, 1960, σσ. 201-217.
27. *Studies in English Grammar and Idiom*, Ἀθήνα, ἐκδ. Κακουλίδη, 1962, σσ. viii+162. Πρβ. ἀριθ. 8, 11.
28. The Role of Religion in the Development of Balkan Nationalism, στὸν τόμο *The Balkans in Transition*, (ἐκδ. ἐπιμ. Charles καὶ Barbara Jelavich), University of California Press, 1963, σσ. 115-44.
29. Byzantium and Greece. A Review Article (À propos of Romilly Jenkins' Byzantium and Byzantinism), *Balkan Studies* 4 (1963) 379-400.
30. Byzantium's Anatolian Provinces during the Reign of Michael Palaeologus, *Actes du XIIe Congrès International d'Études Byzantines*, (Ἀχρίδα 1961), τόμ. 2 (Βελιγράδι 1964), σσ. 37-44.
31. The Tragedy of Man in the Poetry of George Seféris, *The Texas Quarterly*, τόμ. 7, ἀριθ. 1 (ἄνοιξη 1964), σσ. 55-67 [Καὶ δύο μεταφράσεις: Ἰσπανικὴ τῆς Ana Mairena, δημοσιευμένη στὴ *Revista de la Universidad de México*, τόμ. 19, ἀριθ. 1 (Μάρτιος 1965), σσ. 9-14, καὶ γερμανικὴ στὰ *Hellenika*, ἔτ. 1966, σσ. 15-23].

32. *American in the Greek Revolution. I: George Jarvis. His Journal and Related Documents*, Έκδοση, εισαγωγή, σχόλια, σημειώσεις Γ.Γ.Α., σε συνεργασία με την Εθρδική Δημητρακοπούλου, Θεσσαλονίκη, Ι.Μ.Χ.Α., ἀριθ. 78, 1965, σσ. xxii+282, πίν. 8.
33. *The Near East in the Twentieth Century*, Austin, Texas 1965, σσ. 25 [πολυγρ.].
34. *Americans in the Greek Revolution. II, 1: Samuel G. Howe. An Historical Sketch of the Greek Revolution, Part. I. Books I-IV*, ἔκδ. ἀναθεωρ., εισαγωγή, σχόλια, σημειώσεις, Austin, Texas 1966, σσ. 254, πίν. xv.
35. *American Interest in the Cretan Struggle, 1866-1869. I: American Consul in a Cretan War: William J. Stillman*. Ἀναθεωρ. ἔκδοση, με εισαγωγή και σημειώσεις τοῦ βιβλίου του *The Cretan Insurrection of 1866-7-8*, Austin, Texas [: Θεσσαλονίκη], 1966, σσ. 146, πίν. 11.
36. George Pachymeres. A Byzantine Humanist, *Greek Orthodox Theological Review*, 12 (Brooklin, Mass., 1966-67) 161-67.
37. Ἱστορικά κείμενα τῆς ἐπανάστασεως τοῦ Εἰκοσιένα. Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Τζώρτζ Τζάρβις, με τὴν συνεργασία τῆς Εθρδικῆς Δημητρακοπούλου, Austin, Texas [:Θεσσαλονίκη] 1967, σσ. 98, πίν. 4.
38. Ἐπιστορὴ στὸ Ἅγιον Ὄρος (1963), Austin, Texas [:Θεσσαλονίκη] 1968, σσ. 171.
39. The Cretan Revolution of 1866 and the Mission of Alexander Rangavis to the United States, *Actes du Ier Congres Internat. des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes*, τόμ. 4 (Σόφια 1969) 391-95.
40. *The Near East in Modern Times*, τόμ. Α': *The Ottoman Empire and the Balkan States to 1900*, Austin-New York 1969, σσ. xvi+452. Πρβ. ἀριθ. 42, 43.
41. The First American Volunteer in the Greek Revolution: George Jarvis, *Neo-hellenika* 1 (1970) 79-93.
42. *The Near East in Modern Times*, τόμ. Β': *The Crucial Years, 1900-1940* (σε συνεργασία με τὸν Wayne S. Vucinich), Austin-Νέα Ὑόρκη 1972, σσ. 356. Πρβ. ἀριθ. 40, 43.
43. *The Near East in Modern Times*, τόμ. Γ': *The Second World War and After, 1940-1960* (σε συνεργασία με τὸν Wayne S. Vucinich), Austin-Νέα Ὑόρκη 1973, σσ. 420. Πρβ. ἀριθ. 40, 42.
44. Ἐκκλησία καὶ ἑλληνικὴ κοινωνία, στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Ι', Ἀθήνα, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1974, σσ. 146-50.
45. Everett and the Question of Recognition of Greece in 1823-1824, *Neo-hellenika* 2 (1975) 149-59.
46. *American Interest in the Cretan Struggle, 1866-1869. II: William J. Stillman. Articles and Dispatches from Crete*. Ἐκδοση, εισαγωγή, σχολιασμός Γ. Γ. Α., Austin, Texas 1976, σσ. 138.
47. Ἑλληνικὰ δοκίμια ἀπὸ τὸ Τέξας, [ἔκδ. με ἐπιμ. Εὐτέρπης Γ. Ἀρνάκη], Austin, Texas 1978, σσ. 308.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΘΕΟΧΑΡΗΣ

(1919-1977)

Ἡ ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν ἐφήμερη ζωὴ μεγάλων προσωπικοτήτων ἀφήνει πάντοτε μεγάλο καὶ δυσαναπλήρωτο κενό. Κι ὅταν αὐτὴ γίνεται ἀπότομα καὶ ἀπροσδόκητα, τότε ἀφήνει ὅλο τὸν κόσμο κατὰπληκτο καὶ γεμάτο δέος, ἀκριβῶς σὰν νὰ χτύπησε κεραυνός

σὲ αἰφνίδια καλοκαιρινὴ θύελλα. Ὁ ξαφνικὸς θάνατος τοῦ καθηγητῆ Δημήτρη Θεοχάρη στὶς 2 τοῦ Δεκέμβρη 1977 δημιούργησε ἕνα τέτοιο ἀντίκτυπο στὸν πανελλήνιο καὶ διεθνὴ ἐπιστημονικὸ κόσμο, γιατί καθολικὴ ἦταν ἡ ἀναγνώριση ὅτι ἐκεῖνος στάθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς πολὺ λίγους μεγάλους εἰδικούς ἐπιστήμονες τῆς ἐπιστήμης τῆς Προϊστοριολογίας. Ἡ θλίψη ποὺ ἀκολούθησε ἦταν ἀκόμη πιὸ μεγάλη σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν εἶχαν γνωρίσει, τὸν εἶχαν ζήσει ἀπὸ κοντὰ ὄχι μόνο σὰν ἐπιστήμονα, ἀλλὰ καὶ σὰν ἄνθρωπο μὲ πραγματικὰ ἀδαμάντινο χαρακτήρα. Οἱ συνάδελφοι τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ μαθητὲς του, οἱ συνεργάτες του στὴν ἔρευνα ἀναγνώρισαν ἀνεξίτητα τὶς μεγάλες του ἀρετές, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ξεχώριζαν τὸ μεγάλο θάρρος καὶ ἡ ἄκρατη αἰσιοδοξία.

Παρόλο ποὺ γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα—τὸ ἔτος 1919—εἶχε καταγωγή ἀπὸ τὴ Σκύρο, τὸ δυναμικὸ νησί τῶν Βόρειων Σποράδων, ἀπὸ ὅπου ἦταν καὶ οἱ δύο γονεῖς του καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς προγόνους του. Ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἐνιωθε βαθιὲς τὶς ρίζες του στὸ νησί ἐκεῖνο τοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καταγόταν ἐπίσης ὁ γνωστός ἀρχαιολόγος—καὶ κάπως μακρυνὸς συγγενῆς του—Γιάννης Παπαδημητρίου· γι' αὐτὸ συχνὰ ξαναγύριζε γιὰ νὰ ἐρευνήσει ἀρχαιολογικὰ τὸ πατρικὸ χῶμα. Ἐκεῖ ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα γράμματα καὶ ἦρθε σὲ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸν ἀρχαῖο κόσμο, μιά ποὺ ὁ πατέρας του—ὁ Ρήγας Θεοχάρης—ἐκτὸς ἀπὸ φιλόλογος γυμνασιάρχης ἄσκησε καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἑκτακτοῦ ἐπιμελητῆ ἀρχαιοτήτων. Αὐτὸς στάθηκε καὶ ὁ κύριος δάσκαλος καὶ καθηγητὴς του στὸν τόπο του καὶ σὲ διάφορες ἄλλες περιοχὲς ποὺ ἐκεῖνος μετατέθηκε σὰν ἐκπαιδευτικὸς. Ὁ τελικὸς σταθμὸς τῆς μέσης ἐγκύκλιας παιδείας ἦταν ἡ Ἀθήνα καὶ φάνηκε πολὺ φυσικὴ ἡ συνέχισή τῶν σπουδῶν τοῦ ἀνώτερου κύκλου στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, σπουδὲς ποὺ αἰφνίδια διακόπηκαν μὲ τὴ στράτευση του στὰ κρίσιμα χρόνια τοῦ Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου καὶ τῆς ταραγμένης περιόδου ποὺ ἀκολούθησε. Ἔτσι, κάπως καθυστερημένα μπόρεσε νὰ τελειώσει τὶς σπουδὲς του καὶ νὰ πάρει τὸ πτυχίον τῆς Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τὸ ἔτος 1948.

Ἀμέσως κατόπιν ἄρχισε ἡ ἀρχαιολογικὴ του δράση, προτοῦ ἀκόμη γίνετο μόνιμο μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (τὸ 1950). Ἔτσι ποὺ ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐπιμελὴς καὶ δεξιότηχνης στὸ σχέδιο, ἀποδείχθηκε πολὺτιμος βοηθὸς στὶς ἔρευνες τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τοῦ Γιάννη Τραυλοῦ, τῆς Βραυρόνας τοῦ Γιάννη Παπαδημητρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τῆς Ἀττικῆς τοῦ Γ. Μυλωνᾶ, ποὺ τὸν χρησιμοποίησε καὶ γιὰ ταξινόμηση ὑλικοῦ στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐλευσίνας. Στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία πρόσφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες 24 ὀλόκληρα χρόνια, πρῶτα σὰν ἐπιμελητῆς καὶ ἀργότερα—ἀπὸ τὸ 1961—σὰν ἑφορος. Ἡ κύρια ἐρευνητικὴ του δράση ἄπλωσε σὲ πολλὰς περιοχὲς τῆς Ἀττικῆς, τῆς Πελοποννήσου, τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τελικὰ τῆς Θεσσαλίας, ὅπου αὐτὴ ἀπόκτησε μονιμότητα, ἀφοῦ σ' αὐτὴν ὑπῆρξε 18 ὀλόκληρα χρόνια σὰν ἐπιμελητῆς καὶ σὰν ἑφορος. Στὴν τελευταία αὐτὴ δράση συμπαραστάτης καὶ ἀξιόλογος βοηθὸς στάθηκε ἡ σύντροφος τοῦ βίου του Μαρία, τὸ γένος Παπαδοπούλου, ἀρχαιολόγος καὶ αὐτὴ, μὲ κοινὰ μὲ ἐκεῖνον ἐνδιαφέροντα. Οἱ μικρὲς τους κόρες Ἀλκηστὶς καὶ Χριστίνα ἦρθαν νὰ προσθέσουν μεγάλη χαρὰ στὸν εὐτυχισμένο τους βίον.

Ἡ διαμόρφωση τοῦ Θεοχάρη σὲ εἰδικὸ ἀρχαιολόγο γίνηκε σὲ διαδοχικὰ στάδια μὲ τὴ δικὴ του ἐπίδοση καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐπιστημόνων μὲ τοὺς ὁποίους συνεργάσθηκε, ὅπως τοῦ Παπαδημητρίου, τοῦ Μυλωνᾶ, τοῦ Τραυλοῦ, τοῦ Ρωμαίου, τοῦ Blegen καὶ ἀργότερα τοῦ Milošić. Οἱ πλατύτερες σπουδὲς του στὸ ἐξωτερικὸ κατὰ τὴν διετία 1958-1960, στὴ Χαϊδελβέργη, τὸ Παρίσι, τὸ Λονδίνο καὶ τὸ Καίμπριτζ, αὐξήσαν κατὰ πολὺ τὶς γνώσεις του σχετικὰ μὲ τὴν παγκόσμια προϊστορία, μὲ τὶς καινούριες μεθόδους τῆς ἔρευνας καὶ μὲ τὴν ἐπιστήμη τοῦ περιβάλλοντος, ἔτσι ποὺ τελευταία αὐτὴ ραγδαία ἐξελισσόταν. Γνω-

ρίσθηκε με πολλούς διάσημους επιστήμονες και συζήτησε με αυτούς πολλά επίμαχα προβλήματα. Ή μέχρι τότε ερευνητική του εργασία τὸν εἶχε ἤδη ἄρκετὰ προπαρασκευάσει. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βοηθητικὴν ἐργασίαν του στὴν Ἀττικὴ, εἶχε ἐργασθεῖ στὴν Πύλο μὲ τὸν Blegen, στὴς Μυκῆνες μὲ τὸν Παπαδημητρίου καὶ τὸν Μυλωνᾶ, στὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας μὲ τὸν Ρωμαῖο· ἐκτὸς ἀπὸ τὴς συστηματικὴς καταγραφὴς εὐρημάτων εἶχε ἐκπονήσει πολλὰ σχέδια, ἀνάμεσα στ' ἄλλα τοῦ Ταφικοῦ περιβόλου Β τῶν Μυκηναίων καὶ θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσηνίας καὶ Κυνουρίας. Αὐτοδύναμος πιά ερευνητὴς προχώρησε σὲ μικρότερες ἢ μεγαλύτερες ἐρευνες στὴν ἀρχὴ στὴν πατρίδα του τὴ Σκύρο καὶ τὴ πλησιόχωρη Εὐβοία, ὅπου ταῦτισε τοὺς προελληνικοὺς οἰκισμοὺς τῆς Μάνικας καὶ τῆς Βάρκας τῶν Ψαχνῶν, ὕστερα στὴ Βραυρῶνα, ὅπου ἀνίχνευσε σημαντικὰ λείψανα τοῦ πρωτοελλαδικοῦ καὶ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ, στὴ Ραφήνα—τὴν ἀρχαία Ἀραφήνα—, ὅπου ἀνακάλυψε καὶ ἐρεύνησε σὲ διαδοχικὴς ἀνασκαφικὴς περιόδους σημαντικὰ τμήματα πρωτοελλαδικῶν οἰκισμῶν, τόσο μέσα στὴ σημερινὴ κωμόπολη—ὅπου βρέθηκαν καὶ σημαντικὴς χαλκουργικὴς ἐγκαταστάσεις—ὅσο καὶ στὴν ἀκρόπολη «Ἀσκηταριό»· ἄλλῃ ἐρευνα στὴν περιοχὴ τῆς Παλιᾶς Κοκκινιάς τοῦ Πειραιᾶ, ὅπου παράλληλα μὲ ἀξιόλογα λείψανα τῶν παλαιότερων ἐλλαδικῶν περιόδων ἐρεύνησε τμήματα τῶν γεωμετρικῶν καὶ κλασσικῶν ἐλληνικῶν νεκροταφείων, ἐπίσης σὲ ἄλλα σημεῖα τῶν παραλίων τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τάφοι τοῦ πρωτοκυκλαδικοῦ τύπου, τέλος στὴν περιοχὴ τῆς Νέας Μάρκρης, ὅπου ἐρεύνησε ἀξιόλογο νεολιθικὸ οἰκισμό, ἰδιαιτέρως σημαντικό γιὰ τὰ ὄραία πέτρινα σκεύη του καὶ τὴν πολὺ χαρακτηριστικὴν του κεραμεικὴν. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν δημοσίεψε σὲ προκαταρκτικὴς ἐκθέσεις καὶ σὲ περισσότερο συστηματικὴς μελέτες στὰ περιοδικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, στὸ «Athenische Mitteilungen» καὶ στὸ «Νέον Ἀθηναίον».

Ἡ τοποθέτησή του στὴν Ἐφορεία τῆς Θεσσαλίας τὸ 1956 ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νέας σειρᾶς συστηματικότερων ἐρευνῶν στὴν περιοχὴ αὐτή. Ὅπως καὶ στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Εὐβοία, κατέβαλε ἐντατικὸ ἀγῶνα νὰ προλάβει τὴς ραγδαῖες καταστροφὴς ποὺ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μηχανικῆς καλλιέργειας καὶ τῆς ἐπέκτασης τῶν σημερινῶν οἰκισμῶν. Ἡ προσπάθειά του ὅμως τώρα συστηματικὰ στράφηκε στὴν ἐπίλυση βασικῶν προβλημάτων ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν κέντρων τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν κατοπινῶν ἐγκαταστάσεων τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Μὲ ἔδρα τὸν Βόλο, ἐξορμοῦσε πρὸς ὅλες τὴς κατευθύνσεις μέσα στὸ θεσσαλικὸ χῶρο γιὰ νὰ διαφωτίσει μὲ τὴν ἐρευνά του τὴν ἐπιστήμην καὶ νὰ διασώσει ὅσο ἦταν κατορθωτὸ τὰ πανάρχαια λείψανα. Ἡ πρώτη ἐρευνα στράφηκε στὴν πιθανὴ θέσιν τῆς ἀκρόπολης καὶ τοῦ ἀνάκτορου τῆς Ἰωλκοῦ, σὲ δυτικὸ προύστειο τοῦ Βόλου, ἀναγκαστικὰ μόνον δοκιμαστικὴ ἐξαιτίας τοῦ ἐπικείμενου νεωτερικοῦ οἰκισμοῦ. Ἐκεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ σημαντικὰ λείψανα τῶν οἰκισμῶν τῆς παλαιότερης καὶ μέσης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ποὺ προηγήθηκαν στὴν ἴδια θέσιν, ἐρεύνησε σὲ τέσσερες ἀνασκαφικὴς περιόδους λείψανα τῶν διαδοχικῶν μυκηναϊκῶν ἐγκαταστάσεων καὶ σημαντικοῦ κτηρίου τῆς ὕστερης μυκηναϊκῆς περιόδου, ποὺ κατ' αὐτὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθεῖ σὰν ἀνάκτορον, σύγχρονον μὲ τὰ ἀνάκτορα τῶν γνωστῶν μεγάλων μυκηναϊκῶν κέντρων τῆς νότιας καὶ μέσης Ἑλλάδας. Ἄτυχῶς ἢ πιὸ πέρα ἐρευνα παρεμποδίσθηκε ἀπὸ τὴν δέσμευσιν τοῦ χῶρου μὲ νεωτερικὰ κτήρια. Ἡ παρακολούθησις ὅμως τῆς στρωματογραφίας πρόσφερε σημαντικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐξαιρετικὰ σημαντικοῦ θεσσαλικοῦ κέντρου, τοῦ τόσο γνωστοῦ ἀπὸ τὴ μυθολογικὴ παράδοσιν. Περισσότερον ἀνεμπόδιστη προχώρησε ἡ ἐρευνα τοῦ ἐπίσης ἀπὸ τὴν παράδοσιν γνωστοῦ κέντρου τῆς Νηλείας, στὰ σημερινὰ Πευκάκια ἢ Ταρσανᾶ, ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν Βόλο, ποὺ ἔφερε στὸ φῶς τόσο σημαντικὰ λείψανα τῶν παλαιότερων ἐλλαδικῶν καὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ, μὲ μέρος τῆς κατοικίας τοῦ τοπάρχην. Ἀργότερα συστηματικότερες ἐρευνες ἐκεῖ ἀνέλαβαν γερμανοὶ

ἀρχαιολόγοι, ὅπως και στὸ ἀνάμεσα Παγασῶν καὶ Νηλείας ἑλληνιστικὸ κέντρο τῆς Δημητριάδος, ὅπου δοκιμαστικὰ ἄρχισε ἔρευνα ὁ Θεοχάρης καὶ ὅπου ἐρευνῆσε καὶ παλαιο-χριστιανικὴ βασιλική. Ἡ ἐπιμονή του νὰ ἀναζητᾷ παντοῦ μὲ τὴ στρωματογραφικὴ ἔρευνα τὰ παλαιότερα προϊστορικὰ λείψανα εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἀνακαλύψει λείψανα τῆς ὀμηρικῆς Τρίκκης, πατρίδας τῶν Ἀσκληπιαδῶν, μέσα στὴν πόλη τῶν Τρικάλων, ὅπου ὁμως οἱ ἀνασκαφές του, δοκιμαστικὲς ἀναγκαστικά, δὲν ἔφεραν μὲ βεβαιότητα στὸ φῶς τὸ ὄνομαστὸ Ἀσκληπιεῖο. Πολλές φορές ἢ προσπάθεια γιὰ τὴ διάσωση σημαντικῶν τυχαίων εὐρημάτων ὄδηγοῦσε στὴν εὐρύτερη ἔρευνα, ὅπως τοῦ νεκροταφείου γεωμετρικῶν-κλασικῶν ἑλληνικῶν χρόνων τοῦ ἀρχαίου Ὀμολίου παρὰ τὰ Τέμπε καὶ τοῦ Πελινναίου τῆς περιοχῆς Τρικάλων, ὅπου ἀνακαλύφθηκε λαμπρὴ σειρά χρυσῶν κοσμημάτων, καὶ ἀκόμη τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν. Στὰ Φίλια τῶν Σοφάδων τῆς περιοχῆς Τρικάλων ἐρευνῆσε πολὺ σημαντικὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, ποὺ ἔδωσαν ἀπαράμιλλη σειρά μικρῶν χάλκινων χαλκουργημάτων τῆς πρώιμης ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Καὶ ἐκεῖ ἦρθε στὸ φῶς ἀξιόλογη μυκηναϊκὴ κεραμικὴ. Στὴ θεσσαλικὴ πόλη Κραννῶνα ἀνάσκαψε ὀλόκληρο νεκροταφεῖο κλασικῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Μυκηναϊκὰ λείψανα συνοικισμῶν καὶ τάφων, τὸ πιὸ πολὺ θολωτῶν, ἐρευνῆσε στὸ Γεωργικὸ Καρδίτσας, στὸ Μέγα μοναστήρι τῆς περιοχῆς Λαμίας, στὰ Φάρσαλα καὶ στὴν Καλλιθέα Φαρσάλων, στὸ Μπουνάρμπασι στὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἐλασσώνα καὶ τὰ Τέμπε, σὲ διάφορες περιοχές τῆς Ὀσσας καὶ τέλος κοντὰ στὴν ἀκρόπολη τοῦ Διμηνίου καὶ τὴν Ἰωλκὸ. Στις ἔρευνες αὐτὲς βοηθήθηκε πότε ἀπὸ τὴν ἀρχαιολόγο γυναίκα του Μαρία, πότε ἀπὸ τὸν Γ. Χουρμουζιάδη.

Οἱ βασικὲς του ὁμως ἔρευνες στράφηκαν στὴ διαφώτιση τῆς ἐξέλιξης τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας καὶ στὴν ἐπίλυση βασικῶν προβλημάτων ποὺ ξεπρόβαλλαν μετὰ τὴν ἀνανέωση τῆς ἔρευνας μὲ τίς γερμανικὲς ἀνασκαφές σὲ κύρια κέντρα τῆς Β. Θεσσαλίας, ὅπως στὴν Ἄργισσα καὶ στὴν Ὀτζάκι Μαγούλα. Σ' αὐτὲς εἶχε πρωτοστατήσει ὁ Vladimir Milošević, αὐτὸς ποὺ ἦταν γραπτὸ νὰ χαθεῖ τὸ ἴδιο ἀπροσδόκητα λίγους μῆνες μετὰ τὸν Θεοχάρη, μεγαλώνοντας ἔτσι τὸ κενὸ ποὺ δημιουργήθηκε στὴν προϊστορικὴ ἔρευνα. Ἀποφάσισε ἔτσι ὕστερα ἀπὸ ὄριμη σκέψη νὰ ἀνανεώσει καὶ νὰ φέρει στὸ τέλος τὴν ἔρευνα στὸ Σέσκλο, τὸ κυριότερο κέντρο τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ πραγματοποιήθηκε σὲ δυὸ φάσεις, τὴν πρώτη—1962-1968—ποὺ στράφηκε ἀποκλειστικὰ στὴν ἀκρόπολη, τὴν δεύτερη—1971 ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του—ποὺ κατὰ γινε μὲ τὴν ἐξερεύνηση τοῦ γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη μοναδικοῦ σὲ ἑκτασὶ συνοικισμοῦ. Τὰ ἀποτελέσματα δημοσίεψε σὲ κανονικὲς ἐκθέσεις—ὅπως ἄλλωστε καὶ τῶν ἄλλων ἐρευνῶν του—στὰ περιοδικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο*, τὰ *Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα Ἀθηνῶν* καὶ τὸ τοπικὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τὰ *Θεσσαλικά*. Ὁριμότερο ὁμως καρπὸ ποὺ ἀφορᾷ στὰ πρώτα βήματα τῆς μακρότατης ἐξέλιξης τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θεσσαλίας—μὲ τὸν τίτλο *Ἡ αὐγὴ τῆς θεσσαλικῆς προϊστορίας*. *Ἀρχὴ καὶ πρώτη ἐξέλιξη τῆς νεολιθικῆς*, Βόλος 1967—ἀποτέλεσε ἡ διδακτορικὴ του διατριβή, ποὺ ἔγινε μὲ ἐνθουσιασμό δεκτὴ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ διαφώτιση τῶν προβλημάτων στὸ Σέσκλο πραγματοποιήθηκε μὲ ὀλόκληρη σειρά στρωματογραφικῶν ἐρευνῶν, μὲ τὴ συμπλήρωση τῆς ἀνασκαφῆς τῶν κτηρίων ποὺ κατὰ ἓνα μέρος εἶχε ἐρευνῆσει ὁ μεγάλος ἐπιστήμονας Χρήστος Τσουντας, μὲ τὴν ἐξαντλητικὴ ἔρευνα ὡς τὸν φυσικὸ βράχο σὲ ὀρισμένα σημεῖα καὶ μὲ τὴν ἀνίχνευση τῶν ὀχυρώσεων πᾶνω στὴν ἀκρόπολη τόσο κατὰ τὴ Μέση ὄσο καὶ κατὰ τὴ Νεώτερη νεολιθικὴ περίοδο. Ἡ χρονικὴ περίοδος στὴν ὁποία ἀνάγονταν τὰ λείψανα καὶ τὰ σημαντικὰ, ἰδιαίτερα σὲ κεραμικὰ καὶ πλαστικὰ εἶδη, εὐρήματα ξάπλωνε ἀπὸ τὸ τέλος τῆς 7ης ὡς τὴν ἀρχὴ τῆς 3ης χιλιετηρίδας π.Χ., μὲ ἐπέκταση καὶ στὴν παλαιότερη περίοδο τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ χαλ-

κοῦ. Ἡ τελικὴ διαπίστωση τῆς τεράστιας ἑκτασης—πάνω ἀπὸ 100 στρέμματα—τοῦ οἰκισμοῦ γύρω στὴν ἀκρόπολη, μὲ πιθανὸ ὑπολογισμὸ χίλιων οἰκημάτων καὶ πληθυσμοῦ σπάνια μεγάλου γιὰ τοὺς τόσο μακρυνοὺς χρόνους πέντε χιλιάδων ψυχῶν, ἀποτέλεσε *unicum* τῆς προϊστορίας τῆς νεολιθικῆς Εὐρώπης. Ἰδιαίτερα σημαντικὴ στάθηκε ἡ λεπτομερειακὴ παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης τῆς ζωῆς σ' ὅλα τὰ διαδοχικὰ στάδια, τὸ Προκεραμεϊκὸ, τὶς περιόδους τοῦ Πρωτοσέσκλου καὶ Προσέσκλου, στὴ Μέση καὶ τὴν Ὑστερὴ νεολιθικὴ περίοδο. Διαπιστώθηκε ἔτσι μιὰ συνεχῆ καὶ ὁμαλὴ ἐξέλιξη ἐνὸς αὐτόχθονου πολιτισμοῦ, ποῦ ἡ ἐξέλιξή του πολὺ λίγα ὄφειλε, ἐκτός ἀπὸ τὴ διάδοση ἰδεῶν, στοὺς παλαιότατους πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀνατολίας. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὁ Θεοχάρης ἐπέμεινε μὲ ἰδιαίτερο πάθος, ἀναζητώντας τὶς ἑλληνικὲς ρίζες ὡς τὰ βῆθη τῶν σκοτεινῶν ἐποχῶν τοῦ παλαιολιθικοῦ καὶ μεσολιθικοῦ πολιτισμοῦ.

Γιὰ νὰ στηρίξει καλύτερα τὰ συμπεράσματά του ὁ Θεοχάρης ξάπλωσε τὴν ἔρευνά του σ' ὁλόκληρο τὸ θεσσαλικὸ χῶρο, σὲ δυὸ περιπτώσεις μάλιστα—τὸ Ντικιλί Τὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν περιοχὴ τῶν Βόρειων Σποράδων—καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Λείψανα τῆς παλαιολιθικῆς καὶ μεσολιθικῆς ἐποχῆς ἀναζητήσε στὶς ὄχθες τοῦ Πηνιεύ, στὴ Βοίβη, τὴν ἀποξηραμένη λίμνη τῆς Θεσσαλίας, σὲ σπήλαια τῆς περιοχῆς τοῦ Πηλίου καὶ σὲ νησιδα τῆς Ἀλοννήσου τῶν Βόρειων Σποράδων. Ἐμεινε ὡς τὸ τέλος κάπως ἀβέβαιος γιὰ τὴ μορφή ποῦ πῆρε ὁ μεσολιθικὸς πολιτισμὸς στὴ χώρα μας, ὑπογράμμισε ὅμως ἰδιαίτερα τὴν πρόοδο ποῦ ἔγινε στὸ κεφάλαιο αὐτὸ μὲ τὶς ἀνασκαφὲς στὸ σπήλαιο Φράγγθη τῆς Ἀργολίδας.

Τὴν Προκεραμεϊκὴ φάση τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ἐρεύνησε ὄχι μόνον στὸ Σέσκλο, ἀλλὰ καὶ στὴν Σουφλί Μαγούλα, τὸ Ἀχιλλεῖο καὶ τὸ Γεντίκι ἢ Χασάμπαλι, καὶ δοκιμαστικὰ σὲ οἰκισμὸ τῆς Νεσσωνίδας. Τὶς ἀρχαιότερες φάσεις νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ—τὴν Πρωτοκεραμεϊκὴ, Πρωτοσέσκλο καὶ Προσέσκλο—μῦορεσε νὰ παρακολουθήσει στὶς ἴδιες θέσεις ποῦ ἀνακάλυψε τὰ προκεραμεϊκὰ στρώματα, ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλες περιοχὲς ὅπου ἡ ἔρευνα ἔμεινε μᾶλλον ἐπιφανειακὴ, ὅπως σὲ μαγούλες τῶν περιοχῶν Λάρισας καὶ Τιρνάβου, στὴν Πύρασο καὶ στὴ Μαγούλα Κεφαλόβρυσης Τρικάλων. Σημαντικὴ στάθηκε ἡ ἀνακάλυψη λειψάνων τῆς Ἀρχαιότερης νεολιθικῆς στὸ νησάκι τῆς Κυρα-Παναγιᾶς, στὸν ὄρμισκο τοῦ Ἁγ. Πέτρου, πλάι στὴν Ἀλόννησο. Σ' ὅλες τὶς περιοχὲς ὁ Θ. παρακολούθησε τὴν ἐξέλιξη ὄχι μόνον τῆς κεραμεϊκῆς καὶ τῶν ἄλλων μορφῶν τῆς τέχνης, ἀλλὰ μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια τὰ στοιχεῖα τοῦ βίου καὶ τὴν κάθε φορὰ ἀνανέωση τῆς προσαρμογῆς τῶν ἀνθρώπων στὸ περιβάλλον. Ξεχώρισε τὶς τοπικὲς παραλλαγὰς καὶ αὐτὸς πρῶτος διαχώρισε τὸ Πρωτοσέσκλο τῆς Β. Θεσσαλίας ἀπὸ αὐτὸ τῆς Νότιας ζώνης. Παρακολούθησε τὴν ἐξέλιξη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν στοὺς κύριους τύπους, τὸν τετραγωνικὸ, τὸν μεγαροειδῆ, τὸν τύπο μὲ τὶς ἐσωτερικὲς ἀντηρίδες, ποῦ ἀναπτύχθηκαν στὴ Μέση νεολιθικὴ περίοδο. Στὸ Σέσκλο ἔδειξε τὴν ἐξέλιξη τοῦ μεγαροειδοῦς τύπου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ἐκεῖ πολλαπλῶν περιβόλων, ἀνάλογων μὲ ἐκείνους τοῦ Διμηνίου.

Τὴ συνολικὴ θεώρηση τῆς ἐξέλιξης ἀπὸ τὰ παλαιολιθικὰ χρόνια ὡς τὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ἔδωσε σὲ συνθετικὰ ἄρθρα ποῦ δημοσιεύθηκαν στὰ *Ἀρχαιολ. Ἀνάλεκτα Ἀθηνῶν*, στὴν *Νεολιθικὴ Ἑλλάδα*—ἔκδοση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας—καὶ ἰδιαίτερα προσεκτικὰ στὸν Α' τόμο τῆς *Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, ὅπου σὲ ξεχωριστὰ κεφάλαια παρακολούθησε τὴν ἐξέλιξη τοῦ Πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ πρόσθεσε τὴ Σύνθεση τῶν δεδομένων τῆς πρῶτης καὶ μέσης χαλκοκρατίας. Ὁ Θεοχάρης φρόντισε παράλληλα, μὲ ἐκλαϊκευτικὰ ἄρθρα σὲ τοπικὰ καὶ ἀθηναϊκὰ περιοδικὰ καὶ μὲ σειρὲς διαλέξεων, νὰ διαφωτίζει ἓνα καλλιεργημένο πλατὺ κοινὸ πάνω στὴν ἐξέλιξη τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας μας, ἰδιαίτερα τονίζοντας τὴ συνέχεια καὶ τὴ βασικὴ ἑλληνικότητα τῆς μακρότατης αὐτῆς ἐξέλιξης. Ἡ ἀπασχόλησή του κύρια μὲ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ

της Θεσσαλίας δὲν τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν ἔρευνα καὶ τῶν περιόδων τοῦ χαλκοῦ πολιτισμοῦ, τόσο στὰ κύρια θεσσαλικά κέντρα, ὅπως καὶ σὲ διάφορες ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας. Ἔτσι, ἀκόμα καὶ τὸ 1971 ἐρευνᾶ τὰ σημαντικὰ λείψανα πρωτοελλαδικοῦ οἰκισμοῦ στὴν Ἁγία Μαρίνα τῶν Σπετσῶν καὶ τάφους τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς στὸ Σέσκλο.

Στὸ ἔργο τῆς ἐπανεκθέσεως τῶν Μουσείων Βόλου, Ἄλμυροῦ, Λαμίας, Λάρισας, Τρικάλων καὶ τῶν συλλογῶν Ἑλασσόνας, Φαρσάλων κτλ. ἀντιμετώπισε ἀξεπέραστες δυσκολίες γιὰ τὴν ἐπαύξηση τοῦ χώρου καὶ τὴν ἀσφαλὴ στέγαση, τελικὰ ὅμως πραγματοποιήσε στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἰδιαίτερα στὸ Μουσεῖο Βόλου, ὑποδειγματικὴ ἔκθεση τόσο τῶν προϊστορικῶν ὅσο καὶ τῶν κλασικῶν ἀρχαιοτήτων, πού ἀργότερα συμπληρώθηκε ἢ ἀνανεώθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Χουρμούζιάδη. Ἰδιαίτερη φροντίδα κατέβαλε γιὰ τὴ διαμόρφωση, συντήρηση καὶ ἀποκατάσταση τῶν μνημείων τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων, μάλιστα ἐκείνων τοῦ Σέσκλου καὶ τῆς Δημητριάδας, ὅπου στερεώθηκαν τὸ θέατρο, τὰ διάφορα ἰδρύματα τῆς Ἱερῆς ἀγορᾶς καὶ τὸ Μακεδονικὸ ἀνάκτορο. Ἔτσι προετοιμάσθηκε καλύτερα ἢ μνημειώδης ἔκδοση τῆς Δημητριάδας, πού ὁ 1ος τόμος ἐμφανίσθηκε τὸ 1976 μὲ συνεργασία τοῦ Vlad. Milošić, ἐκδ. Βόννης. Γιὰ τὴν κίνηση πλατύτερου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ μνημεῖα κινήθηκε δυνάμεις, ὅπως τῆς «Φιλαρχαίου Ἑταιρείας Βόλου» καὶ τῆς «Φιλαρχαίου Ἑταιρείας Τρίκκης» καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ν. Παπαχατζῆ ξεκίνησε τὴν ἔκδοση τῶν *Θεσσαλικῶν* καὶ τοῦ *Ἀρχείου Θεσσαλικῶν Μελετῶν*.

Τὸ ἔτος 1973 ἐκλέχθηκε μόνιμος καθηγητὴς τῆς Πολυτεχνικῆς σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὴν ἔδρα τῆς Γενικῆς ἱστορίας τῆς Τέχνης καὶ ἐδίδαξε τοὺς ἀρχιτέκτονες γιὰ μιὰ διετία. Τὸ 1975 ἔγινε μὲ ὁμόφωνη κρίση τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Προϊστορικῆς Ἀρχαιολογίας στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ ἴδιου Πανεπιστημίου, σὰν διάδοχος τοῦ ὑπογραφομένου. Ἔτσι εἶχε εξασφαλισθεῖ καὶ ἡ διεξαγωγὴ ἐρευνῶν στὸ βόρειο ἑλληνικὸ χῶρο ἀπὸ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου, πού πραγματικὰ πραγματοποίησε μὲ τὴ συνέχιση τῶν ἀνασκαφῶν στὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη Σέσκλου περιοχὴ μὲ συμμετοχὴ βοηθῶν τῆς ἔδρας καὶ τελειοφοιτῶν. Ὁ Θεοχάρης ἀναδείχθηκε ἐξαιρετὸς δάσκαλος τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἰδιαίτερα ἐκτιμῆθηκε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του καθηγητὲς καὶ ἀγαπήθηκε ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς. Ἔτσι ὁ ἀδόκητος χαμὸς του ἄφησε μεγάλο δυσαναπλήρωτο κενὸ τόσο στὸ Πανεπιστήμιο πού δίδασκε ὅσο καὶ στὴν ὀλιγάριθμη ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ οἰκογένεια. Ἡ διεθνὴς ἐπιστῆμη τῆς Προϊστορίας πού τόσο εἶχε ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὰ λαμπρὰ διδάγματά του στερήθηκε τώρα τὴ δυνατότητα νὰ χαρεῖ τὴ συνθετικὴ του ἐργασία πού μὲ τόση ἐπιμέλεια τὰ τελευταῖα χρόνια προετοίμαζε γιὰ τὸ Σέσκλο καὶ γενικότερα τὸ Νεολιθικὸ πολιτισμὸ τῆς Ἑλλάδας. Τὰ κατάλοιπα ὅμως πού ἄφησε στὰ χέρια τῆς ἱκανῆς ἀρχαιολόγου, συντρόφου τῆς ζωῆς του, Μαρίας δίνουν τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἔργο του, συμπληρωμένο ἀπὸ ἱκανοὺς συνεργάτες, τελικὰ θὰ ἐμφανισθεῖ, ἔστω κάπως μειονεκτικά, σὰν μέγιστο κέρδος τῆς ἐπιστῆμης τῆς ἀρχαιολογίας.